

МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ҲАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Салахиддинова Зулайхо Махаммадшакировна

Анджон туман 1-сон касб-хунар мактаби
“Тадбиркорлик ва бизнес асослари” фани уқитувчиси,
Кукон университети эркин тадқиқотчиси
Тел: +998-90-380-08-50
e-mail: zulayho0708@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-sentabr 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-sentabr 2024-yil

Jurnal soni: 12

Maqola raqami: 15

DOI:

<https://doi.org/10.54613/ku.v12i.992>

KALIT SO'ZLAR / КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА /

KEYWORDS

Ишлаб чиқариш, маҳсулот, пул, таннарх, ҳаражат, мажбурият, фойда, бухгалтерия ҳисоби.

ANNOTATSIIYA / АННОТАЦИЯ / ANNOTATION

Ушбу мақолада муаллиф томонидан маҳсулот ишлаб чиқариш ҳаражатлари ҳисобининг назарий асослари, ҳаражатларнинг таснифланиши, таркиби ҳамда молиявий натижаларнинг ташкил топиши ҳақида фикр юритилган.

Кириш. Ўзбекистон Республикасида ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфратузулмасини жадал ривожлантириш, тадбиркорлик субъектларига қулай инвестицион муҳитни яратиш, иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳани қўллаб-қувватлаш, шунингдек, давлат хусусий шериклик асосида янги инфра тузилма объектларини барпо этиш; шу асосда аҳоли бандлигини таъминлаш ва турмуш даражасини янада яхшилаш мақсадида олиб борилаётган ислохотлар; Маҳаллий ва хорижий бозорларда талаб юқори бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун саноатда кооперация алоқаларини ривожлантириш, хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида ўзаро ҳамкорлик учун қулай шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимиз иқтисодиётини жадал ривожлантиришнинг энг муҳим шартлари ҳисобланади. Ички бозордаги эҳтиёжлар ҳажмларининг тахлили давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг самарали механизмларини амалга ошириш орқали саноат кооперациясини ва талаб юқори бўлган товарларнинг алоҳида турларини ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун фойдаланилмаётган имкониятлар мавжудлигини кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг, 11 сентябрь 2023 йилдаги ПФ-158-сон “Ўзбекистон -2030 стратегияси тўғрисида”ги Фармонининг II бандида “Барқарор иқтисодий ўсиш орқали аҳолини фаровонлигини таъминлаш” айнан 2030 йилга қадар иқтисодиёт ҳажмини 2 баробар ошириш ва «даромади ўртачадан юқори бўлган давлатлар» қаторига кириш, Фискал барқарорликни таъминлаш ва давлат мажбуриятларини самарали бошқариш, маҳаллий хомашё базасидан самарали фойдаланиш ва илғор технологияларга асосланган саноатни ривожлантириш. Саноатнинг «драйвер» соҳаларини ривожлантириш ва ҳудудларнинг саноат салоҳиятини тўлиқ ишга солиш. Мамлакатимизнинг инвестициявий жозибдорлигини янада ошириш ва қимматли қоғозлар бозорини жадал ривожлантириш. Банк тизимида ислохотларни жадаллаштириш, банк хизматлари бозори ҳажмини ошириш ва соҳада рақобатни ривожлантириш. «Яшил иқтисодиёт»га ўтиш, унинг асоси бўлган қайта тикланувчи энергиядан фойдаланиш кўрсаткичларини кескин ошириш. Иқтисодиёт тармоқлари ва аҳолини зарур энергия ресурслари билан узлуксиз таъминлаш, Миллий иқтисодиётнинг экспорт салоҳиятини кучайтириш ва унинг таркибида қўшилган қиймати юқори бўлган маҳсулотлар улушини кескин ошириш. Монопол соҳаларни бозор тамойилларига изчил ўтказиш, иқтисодиётда хусусий сектор улушини ошириш, тадбиркорларга эркин фаолият юритиши учун энг қулай шароитлар яратиш, барқарор иқтисодий ўсиш орқали даромади ўртачадан юқори бўлган давлатлар қаторидан ўрин олиш¹ вазифалари белгиланган булиб, ушбу

белгиланган устувор вазифани ҳал қилиш мақсади МҲХСларни тўлиқ тизимли жорий қилинишини ҳамда бу борада кадрлар тайёрлашни тубдан яхшилашга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралда ПҚ-4611 “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори² асосида мамлакатимизда хорижий инвестицияларнинг кириб келиши учун инвестицион муҳитни яхшилаш, компанияларнинг инвестициявий жозибдорлигини ошириш, хорижий инвесторларни зарур ахборотлар билан таъминлаш, ҳисоботларнинг мазмуни ва таркибини ахборот фойдаланувчиларнинг эҳтиёжларига уйғунлаштириш асосида ишлаб чиқаришни ривожлантириш мамлакатда юқори технологик ишлаб чиқаришларни ривожлантиришнинг яхлит тизимини яратиш ва инвестицияларни фаол жалб этишни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, талаб юқори бўлган кенг турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришдан иборатдир.

Адабиётлар тахлили. Ушбу тадқиқот ишлаб чиқариш ҳаражатлари ва уларнинг назарий асослари бўйича соҳага доир иқтисодий адабиётларда ҳаражатлар, ишлаб чиқариш ҳаражатлари ҳамда таннарх тушунчаларини таҳлил қилишнинг хозирги ҳолатини урганиш ва такомиллаштириш имкониятларини аниқлаш учун кенг қамровли адабиётларни ўрганиш ва назарий таҳлилдан фойдаланади.

Умумий иқтисодий маънода ишлаб чиқаришга Б.Хошимов томонидан Бухгалтерия ҳисоби назариясидаб куйидагича таъриф келтирилган: Ишлаб чиқариш — жамиятнинг яшаши ва тараққий этиши учун зарур бўлган моддий бойликлар (турли иқтисодий маҳсулотлар)ни яратиш, мавжуд омиллари истеъмол учун мўлжалланган товарлар ва хизматларга айланттириш жараёнидир. Ишлаб чиқариш инсон ҳаётининг табиий шароити ва бошқа фаолият турларининг моддий асосидан иборат. Кишилик жамияти тараққиётининг ҳамма босқичларида ишлаб чиқариш зарур. Унинг мазмунини меҳнат жараёни белгилайди. Ишлаб чиқариш жараёни 3 элемент — меҳнат, меҳнат ашёлари ва меҳнат воситалари бўлишини тақозо этади. Ишлаб чиқаришнинг ривожланиши - аввало жамиятнинг барча аъзоларини фаровонлигини мунтазам ошириб бориш ва ҳар томонлама ривожлантиришга имкон беради.

Ўзбекистон Республикаси 2016 йил 13 апрелда янги таҳрирда қабул қилинган “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуни 7-моддасида “Активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, захиралар, даромадлар, ҳаражатлар, фойда, зарарлар ва уларнинг ҳаракати билан боғлиқ хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисобининг объектларидир”³ деб тавсиф келтирилган. Хўжалик юритувчи субъектларда ҳисоб юритишни олиб бориш ва ҳаражатларни самарали бошқаришни ташкил этишда ташкилий жиҳатлардан ташқари

хўжаликнинг ташкилий, меъёрий-ҳуқуқий шакллари, ҳисоб юритиш шакллари ҳам таъсир кўрсатади. Бунда ички ишлаб чиқариш муносабатлари самарали фаолият кўрсатишининг ташкилий-иқтисодий механизмлари (платформалари), яъни хўжалик юритиш шакллари ва турлари, ёлланма ва бошқа ходимлар меҳнати ва унга ҳақ тўлашни ташкил этишни ҳисобга олиш ва назорат қилиш тизимига таъсир кўрсатувчи энг муҳим омил ҳисобланади. Деталлаштирилган объектлар бўйича ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш заруратини келтириб чиқаради. Бу нафақат ишлаб чиқариш жараёнларини тезкор бошқариш, балки тадбиркорлик тузилмалари ходимларининг ўзлари ишлаб чиқараётган маҳсулот ҳажмини оширишдан ва унинг сифатини яхшилашдан моддий манфаатдорлигини ошириш ҳамда уларнинг ўз иши натижалари учун жавобгарлигини ошириш зарурати билан боғлиқ. Шунингдек, якуний натижаларни энг ҳолисона ва тезкор баҳолаш, мавжуд камчиликларни очиб ташлаш ва ушбу камчиликларни бартараф этиш юзасидан тезкор қарорлар қабул қилиш, ишлаб чиқаришдаги ички заҳираларни сафарбар этиш мақсадида маҳсулотни (ишларни) харажатлар билан солиштириш ва нафақат умуман ишлаб чиқариш тармоқлари (хўжалик) бўйича, балки ишлаб чиқариш (ҳисоб юритиш)нинг ҳар бир объекти бўйича маҳсулот (ишлаб) таннархини ҳисоблаб чиқиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Иқтисодчи олим А.Мамажонов тадбиркорлик фаолиятида ҳисоб юритиш қуйидаги талабларга жавоб бериши керак деб таъкидлайди:

- ишлаб чиқаришнинг ҳар бир объекти бўйича ишлаб чиқариш дастурини белгиланган норматив кўрсаткичларини амалдаги кўрсаткичлар билан солиштиришнинг тўлиқ имкониятини таъминлаш;

- етиштирилган маҳсулот ҳажми ва ишлаб чиқариш харажатларини ўз вақтида ва тўғри акс эттириш;

- ишлаб чиқариш (ҳисоб юритиш) объектлари бўйича фақат ушбу объект доирасида маҳсулот ишлаб чиқаришда иштирок этадиган харажатларни ҳисобга олиш;

- харажатлар ва хизматлар натурал унсурларини ягона режа-ҳисоб (трансферт) нархларда ҳисобга олиш;

- ишлаб чиқариш воситалари, меҳнат ҳақини тўлаш фонди, уруғлар, ўғитлар, озуқалар, хом ашё, материаллар, нефт маҳсулотлари ва ҳоказолар сарфининг лимитлари (нормативлари)дан тўғри фойдаланилишини тезкор назорат қилишни таъминлаш.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот методологияси мавжуд адабиётларни тўлиқ ва ҳолис таҳлил қилишни таъминлаш учун тизимли ёндашувга амал қилади. Қуйидаги чора-тадбирлар амалга оширилди: Тегишли маълумотлар базалари ва манбаларини аниқлаш, адабиётларни саралаш ва танлаш, танқидий таҳлил ва синтез

Таҳлил ва натижалар. Бозор иқтисодиёти шароитида ҳар қандай фаолият юритувчи хўжаликнинг асосий мақсади фойда олишдир. Аммо ушбу мақсади амалга ошириш, унга эришиш, ишлаб чиқариш харажатларини миқдори ва хўжалик ишлаб чиқарадиган маҳсулотга бўлган талаб билан чегаралангандир. Ишлаб чиқариш харажатлари фойдани асосий чегараловчиси ва шу вақтнинг ичида тақлиф ҳажмига таъсир этувчи асосий омилдир. Шунинг учун ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш, унинг таркибини таҳлил этиш хўжалик самарадорлигини ошириш, уни оқилона бошқаришининг муҳим шартларидан биридир. Хўжалик юритувчи субъектларнинг маҳсулот ишлаб чиқариш мақсадида иқтисодий ресурсларни сотиб олиш учун қилган пул сарфлари ишлаб чиқариш харажатлари деб аталади.

Ҳар қандай ишлаб чиқариш фаолиятининг асосий мақсади – фойда олиш ва харажатларни минималлаштиришдир. Харажатсиз ҳеч бир иқтисодий фаолият юз бермайди. Сарф-харажат фойда олишнинг шарт, чунки усиз ишлаб чиқаришнинг ўзи бўлмайди. Хўжалик ўз фаолиятини бозордан моддий ресурслар, яъни асбоб-ускуна, дастгоҳлар, транспорт ва алоқа воситалари, хом ашё, ёқилғи, ҳар хил материалларни, меҳнат бозоридан иш кучини сотиб олишдан бошлайди. Шунга мувофиқ ҳолда ишлаб чиқариш харажатлар таркибига хом ашё, асосий ва ёрдамчи материаллар, ёқилғи мойлаш материаллари ва энергия харажатлари, асосий капитал амортизацияси, иш ҳақи ва ижтимоий сўғуртага ажратмалар, фониз тўловлари ва бошқа

харажатлар киради. Ишлаб чиқариш харажатларига қилинган барча харажатларнинг пулдаги ифодаси маҳсулот таннархини ташкил қилади. Ишлаб чиқариш харажатлари таркибида моддий ва меҳнат сарфлари мавжуд. Моддий сарфлар бозор нархида харид қилинган машина-механизмлар, асбоб-ускуналар, бинолар, шунингдек, хом ашё, асосий ва ёрдамчи материаллар, ёнилғи ва энергия сарфларидан иборат бўлиб, муайян нархларда ҳисобланади. Маҳсулотнинг келиб тушишини ҳисобга олишдаги ҳар қандай бузиб кўрсатиш унинг таннархини белгилашдаги ноаниқликларни келтириб чиқаради, ишнинг жисмоний натижалари ниқобланади, бу ҳол хўжаликларидега комамадлар, йўқотишлар ва маҳсулотнинг талон-тарожлар бўлишига олиб келади. Хўжаликлар фаолияти давомида етиштирилган маҳсулотининг таннархини ҳисоб-китоб қилиш учун материал олиниши ва унинг сифатининг тўғри акс эттирилиши муҳим аҳамият касб этади. Хўжаликлар фаолиятига объектив баҳо бериш учун унинг етиштирилган маҳсулотлар миқдори ва сифатини алоҳида назорат қилиш ва ҳисобга олиниши таъминлини керак.

Меҳнат сарфлари – иш ҳақилардир. Ишлаб чиқариш харажатларини ўрганишга иқтисодчилар турлича ёндашадилар. Жумладан, харажатларнинг қиймат назариясига қўра, ишлаб чиқариш харажатлари. қуйидаги турларга бўлинади:

Доимий харажатлар: — Ишлаб чиқариш ҳажмига боғлиқ бўлмаган харажатлардир. Корхона тўлов мажбуриятлари, солиқлар, амортизация ажратмалари, ижара ҳақи, қўриқлаш хизмати харажатлари, бошқарув ходимлари маоши ва бошқалар.

Ўзгарувчан харажатлар: — маҳсулот ҳажми ўзгаришига қараб ўзгаради. Жумладан хом ашё, материаллар, ёнилғи, транспорт хизмати, ишчилар иш ҳақи ва шу кабилар учун харажатлар.

Умумий (ялпи) харажатлар — доимий ва ўзгарувчан харажатлар йиғиндисини ҳисобланади.

Бевосита ишлаб чиқариш харажатлари — аниқ маҳсулот ишлаб чиқаришга кетган ва бевосита унинг таннархига ўтадиган харажатлар. Бевосита харажатлар айрим маҳсулотлар таннархига тўғридан-тўғри қўшилади (хом ашё ёки асосий материаллар).

Билвосита харажатлар — маҳсулот таннархига бевосита қўшилмайдиган харажатлар. Билвосита харажатлар айрим маҳсулотлар турлари бўйича шартли равишда қандайдир тўғри харажат (масалан, иш ҳақи)га нисбатан пропорционал равишда тақсимланади.

Ўртача харажатлар — маълум вақт оралиғидаги маҳсулот бирлигига, товарлар партияси бўйича ёки ташкилотлар гуруҳи бўйича бир буюмга тўғри келадиган харажатларнинг ўртача катталиги.

Эксплуатация (фойдаланиш) харажатлари — ускуналар, машиналар, транспорт, ишлаб чиқариш воситаларини ва кундалик фойдаланиладиган хўжалик буюмларини ишлатиш билан боғлиқ бўлган харажатлардир.

Ишлаб чиқариш таннархига маҳсулот ёки хизматларни яратиш учун зарур бўлган харажатлар киради. Ҳар қандай корхона учун ишлаб чиқариш харажатлари ва уларнинг турлари сотиб олинган ишлаб чиқариш омиллари учун тўлов сифатида хизмат қилиши мумкин. Харажатлар индивидуал корхона нуқтаи назаридан кўриб чиқилганда, биз хусусий харажатлар ҳақида гапиришимиз мумкин. Ишлаб чиқариш харажатлари ва уларнинг турлари тўлиқ тайёр маҳсулотга ўтказилиши мумкин бўлган ўзгарувчан харажатларни ўз ичига олади. Рухсат этилган ва ўзгарувчан харажатларни қўшиб, биз ишлаб чиқаришнинг ҳар бир босқичида хўжаликнинг умумий харажатларини оламиз. Бухгалтерия ва иқтисодий харажатлар учун харажатлар таснифи ҳам мавжуд. Бухгалтерия харажатлари корхона томонидан уларни сотиб олишнинг ҳақиқий нархларида фойдаланидиган ресурслар қийматини ўз ичига олади. Бухгалтерия харажатлари аниқ харажатларни англатади. Ишлаб чиқариш харажатлари ва уларнинг турлари, ресурслардан фойдаланишнинг энг мақбул вариантыда олиниши мумкин бўлган бошқа товарларнинг қиймати бўлган иқтисодий харажатларни ўз ичига олади. Иқтисодий харажатлар - бу аниқ ва ноаниқ харажатлар суммасини ўз ичига олган имконий харажатлардир.

Аниқ харажатлар хўжаликнинг эгалик қилмайдиган ташқи манбаларни тўлаш харажатлари орқали аниқлиниши

мумкин. Шунингдек ишлаб чиқариш омиллари ва оралик маҳсулотларни этказиб берувчиларга нақд тўловлар шаклида бўлиши мумкин бўлган имконият харажатларидир. Аниқ харажатларга транспорт, ижара ҳақи, ишчиларга иш ҳақи, асбоб-ускуналар, бино ва иншоотларни сотиб олиш учун пул харажатлари, банклар ва суғурта компаниялари хизматлари учун тўлов киради.

Яширин харажатлар ушбу корхонага тегишли бўлган ички ресурсларнинг қиймати билан аниқланиши мумкин. Аниқ бўлмаган харажатларнинг асосий мисоли, агар у ишлаган бўлса, тадбиркор олиши мумкин бўлган маошдир. Шунингдек фирманинг ўзига тегишли бўлган ресурслардан фойдаланиш ва фирма эгаллигидаги ресурслардан фойдаланишда йўқотилган даромад шаклини олиш имконияти. Ишлаб чиқариш ҳажмининг ўзгаришига қараб қисқа вақт ичида қиймати ўзгармайдиган харажатлар. Уларни баъзан "қўшимча харажатлар" ёки "тўлаш харажатлари" деб юритилади.

Харажатларни собит ва ўзгарувчанларга бўлиш фақат қисқа муддатга мўлжалланган. Агар биз узоқ муддатли даврларни ҳисобласак, унда бундай бўлиниш ўз маъносини йўқотади, чунки барча харажатлар ўзгаради, яъни ўзгарувчандир. Белгиланган харажатлар ҳўжаликнинг қисқа муддатда қанча маҳсулот ишлаб чиқарганига боғлиқ эмас. Бу амортизация, облигациялар бўйича фоизларни тўлаш, ижара тўловлари, суғурта тўловлари, бошқарув ходимларининг иш ҳақи бўлиши мумкин. Харажатларни бундай гуруҳларга ажратиш бир неча хил маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналарга хос бўлиб, бир хил маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналарга ҳамма харажатлар ҳам ўша маҳсулот таннархига киради. Маҳсулот таннархи корхона маҳсулотини ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ бўлган, пул билан ифодаланган харажатларнинг йиғиндисидир.

Маҳсулот таннархининг маълум даражаси жуда кўп ишлаб чиқариш омиллари ўзаро таъсир натижасидир. Масалан, таннархнинг пасайишига меҳнат унумдорлигининг ошиши, хом ашё, электроэнергия, ёқилғи, материалларнинг тежаб тергаб сарф қилиниши, асбоб ускуналардан фойдаланиш даражасининг оширилиши, брак, бекор туришларнинг камайтирилиши ва бошқаларга таъсир кўрсатади. Таннархнинг пасайтирилиши билан корхоналарнинг пул жамғармалари ошади, ишлаб чиқаришни янада кенгайтириш ва такомиллаштириш учун қўшимча маблағ беради, маҳсулотлар чакана нархини пасайтириб бу билан аҳолининг турмуш даражасини юксалтиришга имкон яратади.

Корхона сарф харажатлари қуйидагиларни ўз ичига: маҳсулот ишлаб чиқариш таннархи, давр харажатлари, молиявий фаолият бўйича харажатлар, фавқулодда зарарларни олади.

Маҳсулот таннархига тижорат, маъмурий, умумҳўжалик ва молиявий харажатлар киритилмайди. Балки улар ҳар даврнинг ўзида корхона фойда суммаси ҳисобидан қопланади ва бу ҳолат миллий ҳисоблар тизимида мос келади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 11 сентябрь 2023 йилдаги ПФ-158-сон "Ўзбекистон — 2030 стратегияси тўғрисида" Фармони <https://lex.uz/docs/6605156>

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралда ПҚ-4611 "Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарори. <https://lex.uz/docs/4746047>

3. Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун, 7-модда. <https://lex.uz/acts/2931253>

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирилар Маҳкамасининг 1999йил 5 февралдаги 54-сонли "Маҳсулот (хизматлар)нинг ишлб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби" тўғрисидаги ҚАРОПИ <https://lex.uz/ru/docs/264422>

Давр харажатлари – корхоналар фаолиятида янги кўрсаткич ҳисобланади. Бу харажатлар бевосита ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ эмас. Буларга ишлаб чиқаришни бошқариш, тижорат харажатлари, умумҳўжалик харажатлари шу жумладан илмий-текшириш ва тажриба-конструкторлик харажатлари киради. Улар умумҳўжалик харажатлари бўлиб, уларнинг ҳажми ишлаб чиқариш маҳсулот ҳажми билан боғлиқ эмас, балки давр, вақт билан боғлиқ.

Хулоса. Умумий хулоса қилиб айтганда, маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) таннархи энг муҳим иқтисодий омилдир ва корхонанинг маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларини тавсифлайди. Бу, шунингдек, корхонанинг энг муҳим иқтисодий кўрсаткичидир, чунки у корхона ихтиёридаги барча ресурслардан (ўзгарувчан ва доимий капитал) фойдаланиш даражасини тавсифлайди. Ўзбекистон Республикаси Вазирилар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралда қабул қилган 54-сонли қарори билан тасдиқланган "Маҳсулот (хизматлар)нинг ишлб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби" тўғрисидаги НИЗОМ4 асосан гуруҳланган ва шакллантирилгандир. Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотишнинг умумий харажатлари таннарх шаклида бўлади. Харажатлар нима эканлигини ва уларнинг ўзгариш теңденциялари нима эканлигини билиш самарадорликни ошириш ва харажатларни босқичма -босқич камайитириш чораларини кўришга ёрдам беради. Харажат, иқтисодий категория сифатида корхона ишини умумлаштирувчи энг муҳим кўрсаткич бўлиб, иккита муҳим функцияни бажаради:

- бухгалтерия ҳисоби;

- маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ барча харажатларни ҳисобга олишни ва назорат қилишни таъминлайди; шунингдек, корхона маҳсулотининг сотиш нархини шакллантириш, фойда ва рентабелликни аниқлаш, иқтисодий қарорларнинг мақсадга мувофиқлигини асослаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Замонавий шароитда корхонада маҳсулот таннархини режалаштиришнинг энг мақбул усули -иқтисодий омилларга асосланган маҳсулот таннархини режалаштириш усулидир. Сўнги йилларда айрим тармоқларда ишлаб чиқариш харажатлари таркиби кескин ўзгарди. Унинг ўзгаришига қуйидаги омиллар таъсир кўрсатди:

- инфляция жараёнлар;

- асосий воситаларни янгилаш тезлигининг кескин пасайиши;

- тижорат банклари кредитлари бўйича фоиз ставкаларининг ошиши;

- реклама харажатларининг ошиши ва бошқалар.

Корхоналарнинг барқарор ривожланишида унинг ишлаб чиқариш харажатларини пасайтириш ва ундан фойдаланиш самарадорлигини ошириш муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун эса корхонанинг мавжуд ички потенциал ресурсларидан тежамли ва оқилона фойдаланиш лозим.

5. Хошимов Б.А. Бухгалтерия ҳисоби назарияси.-Т: "Шарқ"-2004.-1826

6. Мамажонов А.Т Фермер хўжаликларида ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот таннархини тахлилини такомиллаштириш. Монография. 2021

7. "Расходы, связанные с производством и реализацией" Ст.253 НК <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0>

8. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-i/ishlab-chiqarish-xarajatlari-uz/>

9. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-t/tannarx-uz/>

10. 2-сон БХХС "Захиралар" <https://finotchet.ru/articles/133/>